

PIOTR WAJS
Opole, UO

POLSKOJĘZYCZNE PUBLIKACJE HOMILII W SERWISIE YOUTUBE JAKO XXI-WIECZNE ZBIORY HOMILETYCZNE

Naturalną formą przekazu wiary jest nauczanie ustne. Ta forma wpływa wprost ze sposobu nauczania Jezusa, który całą kerygmę przekazał jedynie w formie oralnej. Szczególne znaczenie tego sposobu nauczania podkreśla św. Paweł, który w Liście do Rzymian napisał: „Wiara rodzi się z tego, co się słyszy” (Rz 10,17). Pomimo upływu lat i powstawania coraz nowszych sposobów komunikacji, podstawową formą nauczania Kościoła pozostaje szczególny rodzaj przekazu ustnego, jakim są homilie. Podkreślają to dokumenty Kościoła. Na pierwszym miejscu należy przytoczyć Konstytucję o liturgii, która podkreśla, że nie należy opuszczać homilii bez poważnego powodu, a ponadto powinna ona na podstawie Pisma Świętego wyjaśniać tajemnice wiary i zasady życia chrześcijańskiego (nr 52). Uzupełnienie tego, jak powinna wyglądać homilia, znajdujemy w dokumencie *Inter Oecumenici*, według którego głoszone słowa mają odnosić się do liturgii danego dnia, a ponadto uwzględniać celebrowane misterium i potrzeby słuchaczy (nr 54). Powyższe dokumenty wraz z praktyką duszpasterską wskazują, jak trudnym zadaniem jest głoszenie homilii. Na przestrzeni wieków pojawiły się zbiory kazań i homilii, które stanowią nie tylko cenny materiał dokumentujący rozwój myśli teologicznej, ale równocześnie mogą być inspiracją dla duszpasterzy przygotowujących własne homilie. Z punktu widzenia duszpasterskiego mogą one stanowić doskonałą lekturę duchową dla wiernych.

Najnowszą formą publikacji homilii jest portal *YouTube*. Wyniki wyszukiwania słowa „homilia” w polskiej wersji *YouTube* odsyłają do około 253 000 materiałów, natomiast zapytanie o „kazanie” wskazuje 53 000 wyników. W związku z kilkuset tysiącami publikacji mogącymi służyć za materiał badawczy dla homiletyki rodzi się pytanie: Czy filmy z sieci mogą pełnić rolę współczesnych homiliarzy? Dla pełnego ukazania problemu jako punkt wyjścia zostanie przyjęta historia publikacji homilii. Następnie krótko zostanie scharakteryzowany przekaz za pomocą *YouTube*. W kolejnym etapie dokonana zostanie analiza ilościowa dostępnych materiałów z podziałem na publikacje oficjalne i nieoficjalne. Rozważania zakończą wnioski zawierające perspektywy tego typu publikacji wraz ze wskazaniem ich mocnych i słabych stron.

1. Zarys historii powstawania zbiorów homiletycznych

Jedną z cech charakterystycznych przekazu oralnego jest jego nietrwałość. Trwa ono jedynie tyle, ile wypowiedziane słowo¹. Po zakończeniu homilii słuchacze mogą polegać jedynie na tym, co zapamiętali. Naturalną kolejną rzeczą jest to, że po pewnym czasie następuje zapomnienie większości tego, co usłyszeliśmy. Rozwiązaniem tego problemu stała się piśmienność. Treści zaprezentowane w sposób ustny zostały utrwalone przez medium znacznie trwalsze. Tej metodzie zawdzięczamy utrwalenie słów Jezusa. Według ks. Janusza Czernieckiego najprawdopodobniej kształt Ewangelii synoptycznych zawdzięczamy nie tylko technikom mnemotechnicznym, ale również istnieniu źródła logii Jezusa, nazwanego w tradycji biblijnej źródłem Q². Kolejne przekształcenie głoszonego słowa to Ewangelie. Werner H. Kelber uważa, że pierwotny zapis dzieła Marka to pierwszy uporządkowany i przekształcony zapis nauczania oralnego. Zachowuje on konstrukcje charakterystyczne dla przekazu ustnego, ale równocześnie buduje całą narrację w sposób stosowany w kulturze cyfrowej³. Pomimo iż listy św. Pawła są wcześniejsze, nie stanowią one jednak zapisu słowa mówionego, zachowując klasyczną formę przekazu piśmiennego. Najstarsze zachowane homilie w formie takiej, jak zostały wypowiedziane, są autorstwa Orygenesa i zawarte w zbiorze papirusów oznaczonym jako *Monacensis graecus 314*. Ograniczenie wpływu redaktora na teksty homilii Orygenesa wypływało z faktu notowania ich na żywo⁴. Jest to bardzo ważne, ponieważ każdy tekst przekształcony z mowy na pismo podlega pewnym modyfikacjom dokonanych przez redaktora. Ponadto następuje redukcja pozawerbalnych form przekazu obecnych w homilii. Dzieje się tak, gdyż za pomocą liter nie można zapisać modulacji głosu, tempa mówienia czy pauz⁵. Pomimo tego nie sposób pominąć faktu, że w historii i tradycji Kościoła są to niezmiernie cenne publikacje.

Do najważniejszych mówców Kościoła pierwszych wieków należy zaliczyć również św. Augustyna, św. Ambrożego oraz Leona Wielkiego. Spisywanie kazań zaowocowało powstaniem homiliarzy. Szybki rozwój piśmiennictwa homiletycznego nastąpił po Soborze Laterańskim IV. Obrazem tego są biblioteki, w których ocalały setki średniowiecznych kodeksów z kazaniem⁶.

Do najstarszych zbiorów homilii spisanych na ziemiach polskich należą łacińskie kazania *de tempore* i *de sanctis* ułożone u schyłku XIII stulecia przez dominikanina Peregryna z Opola⁷, *Kazania Świętokrzyskie* oraz *Kazania Gnieźnieńskie*

¹ W.J. ONG, *Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii*, Warszawa 2011, s. 120.

² J. CZERNIECKI, *Wprowadzenie do ksiąg Nowego Testamentu*, Opole 1996, s. 20.

³ W.H. KELBER, *The Oral and Written Gospel: The Hermeneutics of Speaking and Writing in the Synoptic Tradition, Mark, Paul and Q*, Philadelphia 1983, s. 65.

⁴ *To najstarsze homilie chrześcijańskie*, OsRomPol 28 czerwca 2012 r., <http://www.osservatoreromano.va/pl/news/to-najstarsze-homilie-chrzcijanskie> (01.05.2015).

⁵ Zob. W. ONG, *Oralność i piśmienność*, s. 55nn.

⁶ W. WYDRA, *Najstarsze polskie kazania*, <http://www.verbasacra.pl/archiwum/kazaniapoz-t.htm> (01.05.2015).

⁷ K. PANUŚ, *Wielcy mówcy Kościoła w Polsce*, Kraków 2005, s. 9.

w znacznej mierze oparte na kazaniach Peregryna⁸. Nie sposób wymienić wszystkich woluminów będących zbiorami kazań, które powstały na przestrzeni wieków. Dziś literatura służąca pomocą w przygotowaniu homilii jest również bardzo bogata. Dowodem na to jest dostępność w jednej tylko księgarni internetowej (www.księgarnia-katolicka.pl) około 50 różnych zbiorów kazań i homilii na każdy okres roku liturgicznego i niemal każdą okazję⁹. Kolejnym krokiem w udostępnianiu twórczości kaznodziejskiej stały się czasopisma homiletyczne. Globalnie ich początki miały związek z rozwojem prasy. Specyfiką polską są dodatkowo trudności wydawnicze, jakie miały miejsce najpierw pod zaborami, a następnie w czasach komunistycznych. Początki takiej formy publikacji w języku polskim sięgają lat 1872–1894, kiedy to powstała „Biblioteka Kaznodziejska” będąca dziełem ks. Józefa Stagraczyńskiego. Z tego właśnie tytułu powstała w 1906 r. obecna do dziś wersja „Biblioteki Kaznodziejskiej”¹⁰. Pozostałe najważniejsze tytuły to: „Materiały Homiletyczne” (od 1974 r.), „Współczesna Ambona” (1945–1952; 1984–nadal) oraz *Duc in altum* (od 2004)¹¹.

Na przełomie XX i XXI w. do bogactwa kazań spisanych ręcznie, wydrukowanych lub zarejestrowanych za pośrednictwem radia i telewizji dołączyły zbiory kazań opublikowane w Internecie. Specyfika tego narzędzia komunikacji pozwala na bezpłatny dostęp do zbiorów niezależnie od czasu i miejsca, w którym się znajdujemy. Jako przykład bogactwa dostępnych kazań i homilii na stronach internetowych może posłużyć dział *Homilie* w serwisie opoka.org.pl. Duszpasterze szukający inspiracji znajdą tam kilkaset, dostępnych za darmo, gotowych propozycji na różne okresy i okoliczności liturgiczne¹². Nad problemem pomocy homiletycznych dostępnych w Internecie pracowali: ks. Andrzej Draguła, ks. Henryk Sławiński, ks. Bogdan Kołodziej i ks. Maciej Iciek¹³.

⁸ J. WOLNY, *Łaciński zbiór kazań Peregryna z Opola i ich związek z tzw. „Kazaniami Gnieźnieńskimi”*, w: J. CEWAŃSKI (red.), *Średniowiecze. Studia o kulturze*, t. I, Warszawa 1961, s. 181; czytamy iż na 95 kazań Gnieźnieńskich 71 pochodzi ze zbioru Peregryna z Opola.

⁹ <http://www.ksiegarnia-katolicka.pl/BrowseProducts.aspx?DepId=70514&page=5> (01.05.2015).

¹⁰ M. K. KUBIAK, „Biblioteka Kaznodziejska” — 100 lat w służbie Kościoła w Polsce, w: *Biblioteka Kaznodziejska wersja elektroniczna*, <https://www.bkaznodziejska.pl/O-nas/Sympozjum-homiletyczne/test/Biblioteka-Kaznodziejska-100-lat-w-sluzbie-Kosciola-w-Polsce> (01.05.2015).

¹¹ H. ŁYSY, *Liturgiczne i pozaliturgiczne przepowiadanie do dzieci w Kościele w Polsce po Soborze Watykańskim II. Teoria i praktyka*, Opole 2011, s. 70–75.

¹² http://www.opoka.org.pl/zycie_kosciola/duszpasterstwo/homilie.html# (01.10.2013).

¹³ A. DRAGUŁA, *Polskojęzyczne pomoce kaznodziejskie i homilijne w internecie*, w: M. K. KUBIAK, W. PRZYCZYNA (red.), *Ściągać czy nie ściągać? O pomocach do homilii i kazań*, Poznań 2008, s. 101–109; TENŻE, *Internet jako pomoc kaznodziejska. Szkic z homiletyki internetowej* w: G. CHOJNACKI, *Studia Paradyśkie*, t. XVII–XVIII, Paradyż – Zielona Góra – Szczecin 2007–2008, s. 135–142; TENŻE, *Na portalu czy od ambony?*, „Pastores” 1 (2009), s. 39–49. H. SŁAWIŃSKI, *Obcojęzyczne pomoce do homilii i kazań w internecie*, w: KUBIAK, PRZYCZYNA (red.), *Ściągać czy nie ściągać?*, s. 81–100; TENŻE, *Przygotowanie homilii: kazanie za pomocą internetu*, AK 590 (2007), s. 125–132; TENŻE, *Nowoczesna technologia a liturgia: historia i współczesne wyzwania*, „Studia Włocławskie” 14 (2012), s. 302–318. B. KOŁODZIEJ, *Internet w pracy kaznodziejskiej*, w: L. SZEWCZYK, W. SZTYK (red.), *Kapłan w posłudze słowa Bożego*, Katowice 2010, s. 172–182. M. ICIEK, *Retoryczność przepowiadania słowa Bożego dla studentów na przykładzie wybranych internetowych zasobów kaznodziejskich z lat 2008–2012*, Katowice 2013.

W dzisiejszych czasach dzięki stworzeniu narzędzi internetowych ery WEB 2.0 powstały nowe możliwości publikacji kazań. Formą najlepiej dostosowaną do cech przekazu oralnego homilii jest serwis *YouTube*. Wynika to z tego, iż materiał opublikowany w formie audiowizualnej wyrwa się z niewoli słowa pisanego. Dzięki wtórnej oralności *YouTube* przywraca do kazania to wszystko, co ulega utracie w formie tekstu pisanego.

2. Charakterystyka *YouTube* jako narzędzia przekazu homiletycznego

Serwis *YouTube* powstał 2005 r. za sprawą Chada Hurley'a, Steva Chena i Jaweda Karima. Najdokładniej cel serwisu miało wyrażać jego motto, które brzmi: *broadcast yourself* („wyraź siebie”)¹⁴. Obecnie, kiedy badania marketingowe potwierdziły skuteczność promocji prowadzonej za jego pomocą, służy on również wyrażaniu wszelkich treści, jakimi autorzy pragną zainteresować społeczeństwo. Narzędzie, które miało być źródłem rozrywki, stało się ponadto elementem kształtowania opinii, postaw i systemu wartości użytkowników. Ogrom treści publikowanych w tym serwisie przedstawiają informacje z centrum prasowego *YouTube*. W chwili obecnej serwis jest dostępny w 75 krajach, w 61 wersjach językowych. Każdej minuty użytkownicy dodają 300 godzin filmów, a suma użytkowników przekroczyła miliard¹⁵.

Serwis wspiera swoich użytkowników, udostępniając nie tylko programy i narzędzia informatyczne służące produkcji materiałów, ale również szkolenia internetowe w „Akademii twórców”¹⁶. Budowa serwisu oraz postęp technologiczny powodują, że autorem publikacji może być każdy. Dodatkowo podkreślić należy, iż nie wymaga to prawie żadnych nakładów finansowych, gdyż praktycznie każdym nowym telefonem komórkowym (nie tylko smartfonem) można nakręcić materiał na *YouTube*. W 2014 r. według firmy *TelforceOne* sprzedano w Polsce około 9,5 miliona telefonów¹⁷. Do przygotowania nagrania może również posłużyć kamera cyfrowa. Urządzenie posiadające możliwość nagrań w jakości HD jest obecnie dostępne już od 60 złotych. Ponadto większość nowych tabletów i laptopów jest wyposażona seryjnie w kamerę. Można więc potwierdzić, że autorem nagrania może zostać każda osoba, która będzie tym zainteresowana.

Wśród zalewu treści publikowanych w serwisie dostępne są również kazania i homilie. Stanowią one cenny materiał do badań homiletycznych, ponieważ są one publikowane jako część żywej liturgii. Często jest to zapis całej Mszy św. lub na-

¹⁴ P. LEVINSON, *Nowe nowe media*, Kraków 2010, s. 98; w dosłownym tłumaczeniu oznacza: wyemituj siebie; jednak aby oddać charakter serwisu używa się tłumaczenia: wyraż siebie.

¹⁵ <https://www.youtube.com/yt/press/pl/statistics.html> (02.05.2015).

¹⁶ <http://youtube.com/yt/creators/pl/index.html> (02.05.2015).

¹⁷ http://wyborcza.biz/Gielder/1,132329,17686112,TelforceOne__Rynek_sprzedazy_komorek_siegnal_ok__9_5.html (02.05.2015).

bożeństwa. Dzięki takim uwarunkowaniom możemy zaczerpnąć najpierw ze Stolu słowa Bożego. W drukowanych zbiorach homilii znajdujemy jedynie sygnaturkę tekstu biblijnego, do którego odnosi się publikacja. Ponadto druk ogranicza publikowane słowo tylko i wyłącznie do tekstu, z którego odczytamy treść werbalną, z pominięciem całego przekazu pozawerbalnego. Tempo mówienia, ton głosu, gestykulacja, a nawet mimika kaznodziei to ta „wartość dodana”, która może być przekazana za pomocą środków audiowizualnych. Wartość takich przekazów podkreśla m.in. ks. Marek Lis¹⁸, analizując transmisje telewizyjne Eucharystii.

Problem wiarygodności zbiorów homilii publikowanych w Internecie w sposób analogiczny do tekstów drukowanych podnosi Andrzej Draguła, mówiąc:

Kazania i homilie ogłoszone drukiem wydawane są zazwyczaj w oficynach kościelnych, czy też katolickich i bywają zaopatrywane w *imprimatur* czy *nihil obstat*. Kwestia wiarygodności i poprawności teologicznej jest w Internecie o wiele bardziej skomplikowana¹⁹.

W przekazie audiowizualnym, który jest charakterystyczny dla *YouTube*, potwierdzeniem wiarygodności jest głos i twarz mówiącego.

W rozważaniach nad publikacjami w serwisie *YouTube* terminy „kazanie” i „homilia” zostaną zrównane ze sobą. Pomimo oczywistej różnicy dla teologa, często są one niezauważalne dla części osób publikujących i większości odbiorców treści.

3. Przykłady zbiorów homilii

W metodologii podziału homilii publikowanych na *YouTube* można zastosować wiele różnych kryteriów. W poniższej analizie wykorzystamy rozróżnienie ze względu na sposób publikacji. Możemy rozróżnić dwa podstawowe rodzaje materiałów. Pierwszy to publikacje za pomocą oficjalnych kanałów instytucji kościelnych lub samych kaznodziejów. Drugi natomiast to publikacje uczestników wydarzeń.

3.1. Zbiory homilii na oficjalnych kanałach katolickich

W przypadku instytucji możemy porównać taką publikację do materiału drukowanego posiadającego *imprimatur*. Jest to całkowicie oczywiste w przypadku zarządzania kanałem przez Stolicę Apostolską, episkopat czy diecezję. Podobnie homilie publikowane przez media katolickie działające oficjalnie nie potrzebują dodatkowego *imprimatur*.

Uwzględniając hierarchiczną strukturę Kościoła, jako pierwszy kanał udostępniający liturgię na *YouTube* wymienić należy oficjalne konto Stolicy Apostolskiej²⁰.

¹⁸ M. LIS, *Transmisja niedzielnej eucharystii w radiu i telewizji*, w: E. MATEJA (red.), *Niedziela w społeczeństwie pluralistycznym*, Opole 2001, s. 127–134.

¹⁹ A. DRAGUŁA, *Polskojęzyczne pomoce kaznodziejskie i homilijne w internecie*, w: KUBIAK, PRZYCZYNA (red.), *Ściągać czy nie ściągać? O pomocach do homilii i kazań*, Poznań 2008, s. 103.

²⁰ <https://www.youtube.com/user/vatican/about> (5.052015).

Najstarszy film został na nie przesłany 21 stycznia 2009 r. 9 maja posiadał on 114 580 subskrybentów, którzy mieli do dyspozycji 3113 udostępnionych filmów. Łącznie zanotowano ponad 23 000 000 wyświetleń treści. Homilie są dostępne jako części publikowanych w całości liturgii sprawowanych przez Ojca Świętego. Dodatkowym atutem jest to, że kanał przedstawia w formie swoistego programu telewizyjnego to, co będzie można na nim obejrzeć w najbliższych dniach. Najpopularniejsze treści to: *Habemus Papam Franciscus* (423 321 wyświetleń), Msza inauguracyjna pontyfikatu (304 233), kanonizacja Jana XXIII i Jana Pawła II (226 766). Kanał posiada podział na *playlisty*, nie ma jednak wyodrębnionego działu homilii. Pomimo tego, znajdziemy na nim zbiór zawierający większość wygłoszonych przez papieży Franciszka i Benedykta XVI homilii²¹.

Kolejnym oficjalnym kanałem, na który należy zwrócić uwagę, zarządza Konferencja Episkopatu Polski. Najstarszy film został opublikowany 4 października 2012 r. Wyszukiwanie słowa „homilia” wskazuje 5 materiałów. Ich popularność zawiera się w przedziale od kilkunastu do 1500 wyświetleń. Trzecim stopniem hierarchiczności Kościoła są diecezje. Z 44 diecezji katolickich w Polsce oficjalny kanał na *YouTube* posiada 22 z nich²². Systematyczność oraz liczba materiałów stanowią materiał na odrębne opracowanie. Niestety, większość z diecezji, które publikują treści w serwisie, nie posiada na swoich stronach WWW odnośnika do *YouTube*. Drobną, ale istotną niedogodnością jest brak opisu potwierdzającego, iż realnym posiadaczem kanału jest diecezja. W niektórych przypadkach pojawia się hiperłącze do oficjalnej strony diecezji i wydaje się, że jest to minimum, jakie powinno uwiarygodniać profil. Zawartość homiletyczna kanałów diecezjalnych jest bardzo różna. Jednak materiały zawierające całe liturgie, jak i same kazania biskupów stanowią jedynie małą część materiałów publikowanych przez diecezje. W diecezji zamojsko-lubaczowskiej wśród materiałów nie znajdziemy homilii, natomiast w diecezji pelplińskiej homilie stanowią około 30 procent publikacji. Ciekawą formę publikacji homilii przyjęła archidiecezja krakowska, która, pomimo iż nie posiada własnego kanału *YouTube*, korzysta z kanału zespołu Nowej Ewangelizacji, na którym znajdujemy kazania bpa Grzegorza Rysia²³. Analiza zawartości oficjalnych kanałów diecezji wskazuje na niewykorzystanie tego sposobu przekazywania nauczania. Słowa uznania należą się jednak pionierom w tej dziedzinie, gdyż pierwsze kroki zawsze są najtrudniejsze. Badania dotyczące kanałów publikacji przez

²¹ Badania własne na podstawie <https://www.youtube.com/user/vatican> (07.05.2015).

²² Badania własne z 09.05.2015 r. Własny kanał posiadają diecezje: białostocka, bielsko-żywiecka, gdańska, gnieźnieńska, katowicka, kielecka, lubelska, łódzka, ordynariat polowy, pelplińska, poznańska, płocka, przemyska, radomska, świdnicka, tarnowska, warszawska, warszawsko-praska, wrocławska, zamojsko-lubaczowska, zielonogórsko-gorzowska. Nie posiadają: bydgoska, częstochowska, drohiczyńska, elbląska, ełcka, gliwicka, kaliska, koszalińsko-kołobrzewska, krakowska, legnicka, łomżyńska, łowicka, warmińska, opolska, rzeszowska, sandomierska, siedlecka, sosnowiecka, szczecińsko-kamieńska, toruńska, eparchia wrocławsko-gdańska.

²³ <https://www.youtube.com/user/JESTEMKRAKOW> (09.10.2015).

parafie wymagałyby obrania kryterium terytorialnego. Przejrzystość artykułu nakazuje więc odłożyć je na inną okazję.

Ważną rolę w publikowaniu kazań i homilii w serwisie *YouTube* odgrywają również media katolickie. Najbardziej aktywne w publikowaniu materiałów są Telewizja Trwam i Radio Maryja. Na pierwszym z kanałów treści publikowano od 7 września 2011 r. do 18 marca 2014 r. W tym czasie umieszczono 5446 materiałów. Są one świetnie opisane, dzięki czemu znalezienie homilii lub kaznodziei, który nas interesuje, jest łatwe. Największą popularnością cieszyła się homilia ks. bp. Józefa Zawitkowskiego wygłoszona podczas Mszy św. w intencji wszystkich ofiar katastrofy smoleńskiej, która została wyświetlona 51 917 razy²⁴. Drugą oglądalność, z wynikiem 25 971, uzyskała homilia papieża Franciszka podczas Mszy św. inauguracyjnej²⁵. Trzecia była homilia abp. Józefa Michalika wygłoszona podczas jubileuszu 90 rocznicy urodzin kard. H. Gulbinowicza, którą włączono 24 661 razy²⁶. Z punktu widzenia techniki informatycznej serwis Telewizji Trwam był prowadzony bardzo dobrze ze względu na szybkie umieszczanie treści, dokładny opis tego, co zobaczymy, oraz bardzo przejrzyste skonstrowane i uzupełniane *playlisty*. Informacja o zakończeniu publikacji na tym kanale została opublikowana w formie komunikatu o następującej treści:

Droży widzowie i subskrybenci kanału TV Trwam na *YouTube*. Z powodów technicznych zaczęliśmy umieszczać materiały na naszej oficjalnej stronie internetowej: www.tv-trwam.pl. Od dnia wczorajszego ruszył również oficjalny kanał Radia Maryja na *YouTube*: <https://www.youtube.com/user/RadioMaryjaOfficial>. Zachęcamy do subskrypcji nowego kanału²⁷.

Komentarze pod tą informacją mówią o rozczarowaniu i dezaprobach. Wskazuje na to również brak subskrypcji nowego kanału przez znaczną część odbiorców starego. Liczba osób śledząca kanał Telewizja Trwam wynosiła 16 123. Natomiast kanał zaproponowany po zmianie adresu na Radio Maryja posiada 3 305 abonentów.

Radio Maryja jest bardzo dobrym przykładem zachodzącej w dzisiejszych czasach konwergencji mediów, dzięki której radio nie służy jedynie do słuchania. Ukazuje nam to profil na *YouTube*, na którym dostępne jest ponad 4600 materiałów wideo. Częstotliwość umieszczania filmów jest bardzo wysoka, gdyż kanał ten istnieje zaledwie 14 miesięcy. Wśród nich kilkadziesiąt to homilie. Najpopularniejsze z nich są homilie bpa Józefa Zawitkowskiego wygłoszone podczas spotkania Rodziny Radia Maryja w Wołominie, która ma 16 162 wyświetlenia, oraz we Włocławku w 30 rocznicę śmierci bł. ks. Jerzego Popiełuszki, którą obejrzało 9 489 osób. Na trzecim miejscu w popularności jest homilia papieża Franciszka wygłoszona podczas kanonizacji św. Jana Pawła II, którą w ten sposób obejrzało 8918 osób.

²⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=VCcr7IZJLD0> (09.10.2015).

²⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=PQzjmKen-hQ> (09.10.2015).

²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=KYTT2J39Ik> (09.10.2015).

²⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=Ip7G14ARi4U> (09.10.2015).

Oba kanały fundacji *Lux Veritatis* zawierają największą bazę homilii papieża Benedykta XVI i Franciszka w formie audiowizualnej z tłumaczeniem na język polski. W zbiorze homilii znajdziemy ponadto kazania i homilie wygłoszone przez biskupów polskich podczas różnych celebracji, od roku liturgicznego zaczynając, przez święcenia i ingresy, a na pogrzebach kończąc. Według wyszukiwarki pierwszych 10 biskupów, których homilie są odnajdywane, to: Józef Zawitkowski, Wiesław Mering, Waław Depo, Piotr Jarecki, Jan Wątroba, Gerard Kusz, Stanisław Stefanek, Adam Szal, Andrzej Czaja, Wiesław Śmigiel. Całość zbioru dzięki swemu bogactwu może służyć bardziej rozbudowanym badaniom tak homiletycznym, jak i medialnym.

Kolejnym sposobem publikacji jest zamieszczanie treści przez samych kaznodziejów. W tym przypadku praworządność nauczania możemy wnioskować z Kodeksu Prawa Kanonicznego kan. 757²⁸, a ich upowszechnianie jest zalecane w kan. 761²⁹. Ponadto z kan. 764³⁰ wynika, iż powierzona władza święceń nie jest ograniczona terytorialnie, więc Internet, który znosi ograniczenia miejsca i czasu, nie stanowi przeszkody.

Najprawdopodobniej najstarszym kanałem proponującym regularne rozważanie słowa Bożego na *YouTube* jest kanał o. Michała Legana³¹. Jest on częścią projektu „Kilka słów o Słowie”. Projekt jest unikatowy ze względu na codzienne publikowanie kilkuminutowego komentarza do Ewangelii. Pierwszy z nich został opublikowany 1 września 2011 r. Analiza publikacji wykazała ogrom pracy i niesamowitą regularność. Homilie ukazują się codziennie, niezależnie od miejsca pobytu kaznodziei, które jest widoczne w tle filmu. Wyjątek w ciągu tych 44 miesięcy stanowi 5 dni, w których choroba zmogła kaznodzieję. W publikacjach widać, jak zakonnik zмага się z infekcją. Ostatnie homilie regularnie gromadzą przed monitorami około 300 osób. Najpopularniejsze rozważania codzienne miały około 800 widzów. Bardziej popularne były odcinki rekolekcji, które obejrzało 1 500 odbiorców.

²⁸ „Do własnych zadań prezbiterów, którzy są współpracownikami biskupów, należy głoszenie Ewangelii Bożej. Ten obowiązek spoczywa zwłaszcza na proboszczach oraz innych duszpasterzach, w stosunku do powierzonego im ludu. Jest również rzeczą diakonów uczestniczyć w posłudze słowa, we wspólnocie z biskupem i jego prezbiterium”.

²⁹ „Do głoszenia nauki chrześcijańskiej należy stosować różne dostępne środki, zwłaszcza przepowiadanie i nauczanie katechetyczne, które zajmują zawsze naczelne miejsce; następnie przedstawianie nauki w szkołach, w akademiach, na konferencjach i różnego rodzaju zebraniach; upowszechnianie jej przez publiczne deklaracje, dokonywanie przez kompetentną władzę z okazji pewnych wydarzeń, nadto przez słowo drukowane oraz inne środki społecznego przekazu”.

³⁰ „Z zachowaniem przepisu kan. 765, prezbiterzy i diakoni posiadają wszędzie władzę przepowiadania, za domyślną przynajmniej zgodą rektora kościoła, chyba że ta władza została ograniczona lub odwołana przez kompetentnego ordynariusza, albo na podstawie prawa partykularnego jest wymagane wyrażne zezwolenie”.

³¹ <https://www.youtube.com/user/MichalLegan> (10.05.2015).

Kolejnym wartym zauważenia przedsięwzięciem jest projekt „Langusta na palmie”³². Miłe zaskoczenie stanowi to, iż kanał posiada dokładny opis tego, co na nim znajdziemy: *Rekolekcje, biblijne komentarze i inne kaznodziejskie projekty video o. Adama Szustaka OP*. Materiały na *YouTube* są sukcesywnie wgrywane, stanowiąc nowy przekaz treści zawartych na tradycyjnej stronie www.langustanapalmie.pl. Niedogodnością techniczną w świecie audiowizualnym jest konstrukcja podcastu zawierająca dźwięk homilii, w którym kontekst akcji liturgicznej został zastąpiony nieruchomym obrazem. Nie jest to reguła, gdyż część materiałów rekolekcyjnych zawiera pełny przekaz audiowizualny. Trzy najpopularniejsze homilie mają od 9000 do 13 000 wyświetleń. Najczęściej oglądane projekty, związane z rekolekcjami internetowymi, przekraczają 70 000 wyświetleń³³.

Trzecim projektem czysto homiletycznym jest zbiór kazań ks. Carlosa Cezara Damaglio³⁴, Brazylijczyka pełniącego do września 2014 r. posługę w parafii św. Augustyna w Warszawie³⁵. Zbiór zawiera 80 homilii, które zostały wygłoszone podczas sprawowania liturgii w kościele parafialnym. Liczba internetowych odbiorców 10 najpopularniejszych rozpoczyna się od 3600, a kończy na prawie 9000. Największą zaletą tego zbioru jest systematyczność oraz charyzmatyczny charakter nauczania z amfony. Minusem dla przeciętnego odbiorcy może być czas trwania większości homilii, wynoszący około 30 minut. Nie stanowią one jednak rekordu, gdyż możemy się natknąć na homilię bpa Głodzia trwającą 51 minut³⁶ lub kazanie bpa Antoniego Pacyfika Dydyca *Obchody XII rocznicy Wizyty Apostolskiej bł. Jana Pawła II w Diecezji Drohiczyńskiej* głoszone przez 47 minut³⁷.

W propagowaniu treści ewangelicznych za pomocą kazań uczestniczą również inne instytucje katolickie. Wymienione powyżej stanowią jedynie przykłady mające na celu ukazanie zjawiska oraz wskazanie rozwiązań godnych naśladowania.

3.2. Homilie publikowane nieoficjalnie

Drugi rodzaj publikacji to materiały udostępnione przez uczestników liturgii, którzy postanowili podzielić się swoim przeżyciem z innymi. Nie możemy w tym miejscu mówić o legitymizacji nauczania. Wydaje się jednak, iż nauczanie publiczne tych duszpasterzy, którym to nie zostało zakazane, może być opublikowane przez osobę trzecią. Taki materiał stanowi swoisty rodzaj świadectwa pobożności ludowej, o którym mówi papież Franciszek w *Evangelii gaudium*:

³² <https://www.youtube.com/user/Langustanapalmie> (10.05.2015).

³³ <https://www.youtube.com/watch?v=gO1JcNycWCE> (10.05.2015).

³⁴ <https://www.youtube.com/channel/UCDBKraM1xMB4GMrpmKX04bw> (10.05.2015).

³⁵ <http://swaugustyn.pl/index.php/parafia/duszpasterze/> (10.05.2015).

³⁶ https://www.youtube.com/watch?v=8v_NvENMZM4 (12.05.2015).

³⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=OgLx38V2B7g> (12.05.2015).

Każda cząstka Ludu Bożego, przekładając na swe życie Boży dar według własnego geniuszu, daje świadectwo otrzymanej wierze, wzbogacając ją nowymi, wymownymi sposobami wyrazu. Można powiedzieć, że „lud cały czas ewangelizuje siebie”. Nabiera tu znaczenia pobożność ludowa, będąca autentycznym wyrazem spontanicznej działalności misyjnej Ludu Bożego. Jest to proces nieustanny i rozwijający się, którego głównym czynnikiem jest Duch Święty (122).

Nie należy równocześnie zakładać złej woli osoby publikującej, a raczej nauczać tak, aby za swoje słowa nie trzeba się było wstydzić.

Materiały publikowane przez osoby prywatne stanowią zdecydowaną większość homilii i kazań dostępnych w serwisie *YouTube*. W przypadku duchownych powszechnie znanych lub znanych odbiorcy osobiście nie ma problemu związanego z wiarygodnością przepowiadającego. Ze względu na wielość źródeł zbiory homiletyczne publikowane nieoficjalnie muszą być segregowane personalnie, ze względu na kaznodzieję, lub tematycznie, ze względu na okres liturgiczny lub wydarzenie. Taka systematyka powoduje, że można zaprezentować jedynie wyniki ilościowe materiałów opisanych tagiem, stanowiącym zapytanie dla wbudowanej wyszukiwarki *YouTube*. Należy pamiętać, że w serwisie publikuje wiele osób, co powoduje, że wyniki podane przez wyszukiwarkę nie są jednostkowe. Oznacza to, że ten sam materiał opublikowany przez kilku lub kilkunastu właścicieli różnych kont zostanie policzony wiele razy. Niedoskonałość wyszukiwarki polega również na tym, że nie potrafi ona rozróżnić pomiędzy faktyczną homilią a innym materiałem noszącym tytuł „kazanie” lub „homilia”. Treść i wartość materiału jako pomocy homiletycznej należy oceniać indywidualnie.

Dla ukazania skali publikacji konkretnych homilii wyszukano materiały według zapytania „kazanie” i „homilia” dla ostatnich 3 papieży, 3 losowo wybranych kardynałów, 2 arcybiskupów, jednego biskupa i jednego kaznodzieję. Wyniki przedstawia tabela nr 1.

Tabela 1. Wyniki zapytań według kryterium osoby.

Lp.	Osoba	Kazanie	Homilia
1.	Papież Franciszek	5450	5500
2.	Papież Benedykt XVI	4540	4740
3.	Papież Jan Paweł II	9760	9680
4.	Kardynał Józef Glemp	1900	908
5.	Kardynał Stanisław Dziwisz	1870	1070
6.	Kardynał Franciszek Macharski	378	378
7.	Arcybiskup Alfons Nossol	250	56
8.	Arcybiskup Józef Michalik	1260	1320
9.	Biskup Andrzej Czaja	797	819
10.	Ks. Piotr Pawlukiewicz	7450	9360

Wyniki powyższego badania ukazują, że w polskojęzycznej wersji *YouTube* możemy znaleźć pokaźne zbiory homilii, których popularność tylko w pośredni sposób zależy od sprawowanej funkcji. O popularności kaznodziei decyduje również marketing szepcany. Obecność homilii starszych kaznodziejów wskazuje na to, że przestrzeń Internetu nie jest zarezerwowana dla młodych.

Tabela 2. Wyniki zapytań według tematu.

Lp.	Święto	Kazanie	Homilia
1.	Adwent	5170	5150
2.	Boże Narodzenie	5030	4970
3.	Wielki Post	4650	4630
4.	Wielkanoc	5060	3900
5.	Okres zwykły	216	276
6.	Uroczystość Wszystkich Świętych	3240	3140
7.	Świętej Bożej Rodzicielki	328	327
8.	Uroczystość Bożego Ciała	6250	6270
9.	Uroczystość Wniebowzięcia NMP	1970	1990
10.	Uroczystość Trzech Króli	1360	1380

Kolejne zapytania są związane z okresami liturgicznymi i świętami nakazanymi wypadającymi poza niedzielą. Dokładne wyniki obrazuje tabela 2. Możemy zauważyć, iż okresy liturgiczne posiadają podobną liczbę materiałów. Zbiór około 5000 materiałów w każdym okresie daje bardzo szerokie pole do wyboru pomocy homiletycznej. Wśród materiałów dotyczących świąt najpopularniejsza jest uroczystość Bożego Ciała, co jest analogiczne do realnego uczestnictwa wiernych w procesjach teoforycznych.

4. Podsumowanie i postulaty

Podane powyżej przykłady zbiorów kazań wskazują na potwierdzenie tezy o możliwości traktowania materiałów na *YouTube* jako nowoczesnej formy homiliarzy. Szczególnie dotyczy to homilii zamieszczonych przez instytucje kościelne. Formalną różnicą pomiędzy zbiorem kazań wydany w postaci książki a uzyskanym za pomocą dostępu do sieci jest nośnik. Do zalet takiej formy publikacji możemy zaliczyć zerwanie z ograniczeniem czasu i miejsca. Do wysłuchania homilii również w niektórych przypadkach, w czasie rzeczywistym, wystarczy telefon z dostępem do sieci, tablet, laptop lub komputer PC. Bardzo często infrastruktura miejska lub biznesowa zapewnia nam darmowe hotspoty. Homilie, które są publikowane jako część Eucharystii, mają większą niż tekst drukowany łączność z liturgią. Możemy

wysłuchać słowa Bożego, zobaczyć i usłyszeć celebbransa, a nawet poczuć atmosferę liturgii. Audiowizualność udostępnia nam również pozawerbalne środki przekazu. Tembr głosu, tempo mówienia i emocje stanowią rzeczywistość obecną w liturgii, a zatraconą w formach naturalnych. Kolejnym ważnym doświadczeniem podczas odtwarzania tego typu homilii jest naturalność. Widzimy i słyszymy ją w takiej formie, w jakiej została wygłoszona. W drukowanych przekazach tekst jest redagowany, usuwane lub wygładzane są błędy językowe, a niejednokrotnie wersja do druku jest ulepszona w stosunku do oryginału.

Istnieją również negatywne aspekty zbiorów homilii w Internecie. Największym problemem jest głoszenie przez osoby, którym zostało to zakazane. Sztandarowym przykładem takiego niebezpieczeństwa są publikowane i powtarzane przez wiele kanałów homilie ks. Piotra Natanka, na którego nałożono karę suspensy³⁸. Najpopularniejsze materiały posiadają od 800 000 do 1 000 000 wyświetleń³⁹. Kolejne niebezpieczeństwo to wyrywanie słów z kontekstu oraz manipulowanie fragmentami nagrań w dowolny sposób. Trzecie poważne zagrożenie może być spowodowane nieumiejętnym doбором wyboru homilii. To, że materiał jest opisany jako kazanie i wygłasza jej ksiądz, nie oznacza, że jest to ksiądz katolicki. Sam materiał opublikowany bez całości liturgii musi być przyjęty w sposób krytyczny.

Na potrzebę ciągłego doskonalenia homiletycznego duszpasterzy wskazują m.in. Benedykt XVI⁴⁰ i Franciszek⁴¹ oraz homiletycy: ks. Andrzej Draguła⁴², ks. Wiesław Przyczyna⁴³ i o. Gerard Siwek⁴⁴. Pierwsze działania powinny zostać podjęte już na etapie kształcenia alumnów. Pomocą w tym procesie może być praktyczne zastosowanie wyselekcjonowanych fragmentów omawianego audiowizualnego zbioru. Może on posłużyć do wskazania pozytywnych wzorców godnych naśladowania. Dotyczy to zarówno treści jako inspiracji, ale również techniki wygłaszania dobrej homilii. Kolejnym elementem, jaki może być kształtowany, jest budowanie relacji ze słuchaczami. Wspaniale obrazują to homilie Jana Pawła II. Drugą stroną medalu jest prezentacja tego, czego należy unikać w praktyce duszpasterskiej. Nawet najlepszy tekst homilii opracowywany przez kilka godzin może zostać zaprzepaszczony przez błędy na etapie głoszenia.

Oficjalne kanały instytucji kościelnych stanowią bogate źródło homilii. Widać bardzo wyraźnie, że osoby publikujące w ich imieniu uczą się dopiero korzystać

³⁸ S. DZIWIŚ, *Dekret w sprawie suspensy dla ks. dra hab. Piotra Natanka*, 20.07.2011, <http://www.diecezja.pl/ksieza/listy-i-dekrety/dekret-w-sprawie-suspensy-dla-ks-dra-hab-piotra-natanka.html> (12.05.2015).

³⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=HPAznBHNNQk> (12.05.2015).

⁴⁰ BENEDYKT XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska, Sacramentum Caritatis. O Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła*, Kraków 2007, nr 46.

⁴¹ FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska Evangelii Gaudium o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie*, Kraków 2013, nr 137–146.

⁴² A. DRAGUŁA, *Zbawcza chwila*, „Biblioteka Kaznodziejska” 4 (2009), s. 9–18.

⁴³ W. PRZYZYNA, *Co się dzieje z polską homilią?*, „Ateneum Kapłańskie” 569 (2004), s. 96–108.

⁴⁴ G. SIWEK, *Przepowiadać skuteczniej*, Kraków 1992.

z mediów infrastruktury Web 2.0. Największymi bolączkami publikowanych treści jest ich słabe rozpropagowanie. Każda godna inicjatywa, zbliżająca wiernych do Boga oraz przyciągająca do realnego spotkania z Nim podczas Eucharystii, powinna być przez instytucje kościelne wspierana.

STRESZCZENIE

Naturalną formą przekazu wiary jest nauczanie oralne. Szczególną jego formą są kazania i homilie. Na przestrzeni wieków zostało opublikowanych wiele materiałów homiletycznych, zawierających zapis tego rodzaju nauczania. Najnowszą formą publikacji homilii jest portal *YouTube*. Wyniki wyszukiwania słowa „homilia” w polskiej wersji *YouTube* odsyłają do około 253 000 materiałów, natomiast zapytanie o „kazanie” wskazuje 53 000 wyników. W związku z kilkuset tysiącami publikacji mogącymi służyć za materiał badawczy dla homiletyki autor stawia pytanie: Czy filmiki z sieci mogą pełnić rolę współczesnych homiliarzy? Przykłady zbiorów kazań, znajdujących się na *YouTube* i omówionych w artykule, wskazują, że można je traktować jako nowoczesną formę homiliarzy. Szczególnie dotyczy to homilii zamieszczonych przez instytucje kościelne. Formalną różnicą pomiędzy zbiorem kazań wydany w postaci książki a uzyskanym za pomocą dostępu do sieci jest nośnik. Warto podkreślić, że publikacja w formie audiowizualnej posiada cechy homilii utracone w druku, a istotne dla przekazu oralnego. Autor wskazuje, że publikacje treści w serwisie *YouTube* mają również swoje słabe strony. Mimo tego wnioskuje, że nie należy bać się tych swoistych homiliarzy.

Słowa kluczowe: homilia, *YouTube*, media społecznościowe.

Homilies in Polish on YouTube as the 21st Century Place of Preaching

Summary

Natural form of transmission of the faith is the oral teaching. The sermons and homilies are its special form. Over the centuries, many materials have been published as homiletic. The recent form of homilies publication is YouTube. The search results for the word “homily” refers to about 253 000 materials, while the query about “sermon” indicates 53 000 results on the Polish version of YouTube. In this study the author tries to answer the question: can the internet move be considered as the contemporary *homiliums*? The study, based on some examples, gives the answer: yes. The formal difference between the set sermon published as a book and obtained by On-line access is the a data carrier. It is worth to underline that the publication in audio-visual form has more important characteristics of a spoken homily than its printed version. Of course the On-line resources of the homilies have not only advantages, but we shouldn't fear to use them

Key words: homily, YouTube, social media, catholic Church

Bibliografia

- BENEDYKT XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska*, „Sacramentum caritatis”. O Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła, Kraków 2007.
- DZIWIŚ S., *Dekret w sprawie suspensy dla ks. dra hab. Piotra Natanka*, 20.07.2011, <http://www.diecezja.pl/ksieza/listy-i-dekrety/dekret-w-sprawie-suspensy-dla-ks-dra-hab-piotra-natanka.html> (12.05.2015).
- FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium” o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie*, Kraków 2013.
- Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 2008.
- CZERSKI J., *Wprowadzenie do ksiąg Nowego Testamentu*, Opole 1996.
- DRAGUŁA A., *Zbawcza chwila*, „Biblioteka Kaznodziejska” 4 (2009), s. 9–18.
- DRAGUŁA A., *Internet jako pomoc kaznodziejska. Szkic z homiletyki internetowej* w: G. CHOJNACKI (red.), *Studia Paradyśkie*, t. XVII–XVIII, Paradyż – Zielona Góra – Szczecin 2007–2008, s. 135–142.
- DRAGUŁA A., *Polskojęzyczne pomoce kaznodziejskie i homilijne w internecie*, w: M. KUBIAK, W. PRZYCZYNA (red.), *Ściągać czy nie ściągać? O pomocach do homilii i kazań*, Poznań 2008, s. 101–109.
- DRAGUŁA A., *Na portalu czy od ambony?*, „Pastores” 1 (2009), s. 39–49.
- ICIEK M., *Retoryczność przepowiadania słowa Bożego dla studentów na przykładzie wybranych internetowych zasobów kaznodziejskich z lat 2008–2012*, Katowice 2013 (praca mgr w bibl. WT Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach).
- KELBER W.H., *The Oral and Written Gospel: The Hermeneutics of Speaking and Writing in the Synoptic Tradition, Mark, Paul and Q*, Philadelphia 1983.
- KOŁODZIEJ B., *Internet w pracy kaznodziejskiej*, w: L. SZEWCZYK, W. SZTYK (red.), *Kapłan w posłudze słowa Bożego*, Katowice 2010, s. 172–182.
- LEVINSON P., *Nowe nowe media*, tłum. M. Zawadzka, Kraków 2010.
- LIS M., *Transmisja niedzielnej Eucharystii w radiu i telewizji*, w: E. MATEJA (red.), *Niedziela w społeczeństwie pluralistycznym*, Opole 2001, s. 127–134.
- ŁYSY H., *Liturgiczne i pozaliturgiczne przepowiadanie do dzieci w Kościele w Polsce po Soborze Watykańskim II. Teoria i praktyka*, Opole 2011.
- ONG W., *Oralność i piśmienność*, tłum. J. Japola, Warszawa 2011.
- PANUŚ K., *Wielcy mówcy Kościoła w Polsce*, Kraków 2005.
- PRZYCZYNA W., *Co się dzieje z polską homilią?*, AK (2004), nr 569, s. 96–108.
- SIWEK G., *Przepowiadać skuteczniej*, Kraków 1992.
- SŁAWIŃSKI H., *Nowoczesna technologia a liturgia: historia i współczesne wyzwania*, „Studia Włocławskie” 14 (2012), s. 302–318.
- SŁAWIŃSKI H., *Obcojęzyczne pomoce do homilii i kazań w internecie*, w: M. KUBIAK, W. PRZYCZYNA (red.), *Ściągać czy nie ściągać? O pomocach do homilii i kazań*, Poznań 2008, s. 81–100.
- SŁAWIŃSKI H., *Przygotowanie homilii: kazanie za pomocą internetu*, AK (2007), nr 590, s. 125–132.

WOLNY J., *Łaciński zbiór kazań Peregryna z Opolą i ich związek z tzw. „Kazaniami Gnieźnieńskimi”*, w: J. LEWAŃSKI (red.), *Średniowiecze. Studia o kulturze*, t. I, Warszawa 1961.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Akademia twórców *YouTube*, <http://youtube.com/yt/creators/pl/index.html> (2.05.2015).
- LEGAN M., *Klika słów o Słowie*, <https://www.youtube.com/user/MichalLegan> (10.05.2015).
- SZOSTAK A., *Kanał Langusta na palnie*, <https://www.youtube.com/user/Langustanapalnie> (10.05.2015).
- KUBIAK M.K., „*Biblioteka Kaznodziejska*” — 100 lat w służbie Kościoła w Polsce, w: *Biblioteka Kaznodziejska wersja elektroniczna*, <https://www.bkaznodziejska.pl/O-nas/Symposium-homiletyczne/test/Biblioteka-Kaznodziejska-100-lat-w-sluzbie-Kosciola-w-Polsce> (01.05.2015).
- Oficjalny kanał Watykanu na *YouTube*, <https://www.youtube.com/user/vatican/about> (5.05.2015).
- Rynek sprzedaży komórek w 2015 r., http://wyborcza.biz/Gieldy/1,132329,17686112,Telforce_One__Rynek_sprzedazy_komorek_siegnal_ok__9_5.html (02.05.2015).
- Statystyki *YouTube*, <https://www.youtube.com/yt/press/pl/statistics.html> (02.05.2015).
- To najstarsze homilie chrześcijańskie*, OsRomPol 28 czerwca 2012 r. <http://www.osservatore romano.va/pl/news/to-najstarsze-homilie-chrzescijanskie> (02.05.2015).
- WYDRA W., *Najstarsze polskie kazania*, w: <http://www.verbasacra.pl/archiwum/kazaniapoz-t.htm> (01.05.2015).

PIOTR WAJS, mgr-lic.; doktorant na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego. Na tym samym wydziale ukończył studia magisterskie (2000), następnie odbył studia podyplomowe z informatyki (2002), zarządzania oświatą (2005), przedsiębiorczości (2008) oraz uzyskał licencjat rzymski (2013). Nauczyciel religii i informatyki w ZSO nr 1 w Opolu. E-mail: piotr.wajs@zhr.pl.

